

De Nederlandse Ornithologische Unie organiseert jaarlijks een aantal themadagen. In dit katern zijn de verslagen van die themadagen opgenomen en zijn aankondigingen en ander verenigingsnieuws te vinden.

Voor actuele data en informatie zie www.nou.nu

Geslaagd NOU-congres te Haren

Voor het eerst in haar lange bestaansgeschiedenis organiseerde de Nederlandse Ornithologische Unie (NOU) een meerdaags congres voor en door Nederlandse ornithologen. Zo'n 160 (amateur) vogelonderzoekers ontmoetten elkaar van 30 januari tot en met 1 februari 2015 in De Biotoop in Haren Gr. Tellers, ringers, professionele onderzoekers, amateurs en beschermers luisterden naar elkaars presentaties, volgden workshops, gingen in discussie en praatten bij. De sfeer was opgewonden enthousiast, en zelfs de haperende verwarming kon daar geen verandering in brengen.

Dat de ornithologie in Nederland springlevend is, bleek wel uit het grote aantal deelnemers. Jong en oud, man en vrouw, *professional* en amateur waren vertegenwoordigd. Op vrijdagavond opende oud-voorzitter Joost Tinbergen het congres met een kort overzicht van de geschiedenis van de NOU. Daarna nam de nieuwe voorzitter Christiaan Both het stokje over en lichtte de laatste stand van zaken van het onderzoek naar klimaatverandering en Bonte Vliegenvangers toe. De wat koude collegezaal in De Biotoop deed de luisteraars meteen naar het warme West-Afrika verlangen, waar de vliegenvangers in de winter verblijven.

Het congres was een mooie mix van verhalen van gedreven amateurs en doorgewinterde onderzoekers. Hein Verkade liet bijvoorbeeld zien hoe zijn intensieve tellingen van gierzwaluw-nesten in verhouding staan tot het aantal vliegende Gierzwaluwen. Egbert Boekema noteerde jarenlang de zangactiviteit van zangvogels in Groningen en bracht verschuivingen in de pieken in beeld. Nog veel langer is de reeks ge-

gevens over Knobbelzwanen in de provincie Groningen waar Jan Beekman over vertelde namens de Zwanenwerkgroep Avifauna Groningen. "Amateurs, zo moeten we de mensen hier niet noemen. Vrijwilligers gaan vaak erg professioneel aan de slag", zei Sjoerd Dirksen. Zelf vertelde hij over de Werkgroep Casarca Nederland die de herkomst van de grote groepen in Nederland ruiende Casarca's probeert te achterhalen. Veel verhalen lieten mooi zien hoe samenwerking tussen vrijwilligers en onderzoekers tot prachtige resultaten kan leiden. Juist dat is de kracht van de NOU.

In amper twee dagen tijd passeerden maar liefst 41 kortere en langere lezingen de revue. Veel verhalen gingen over vogels in Nederland, maar mooi waren ook de bijdragen van Nederlandse (amateur)ornithologen in den vreemde. Fascinerend was het verhaal over het Moluks Grootpoothoen dat zijn eieren een meter diep onder de grond legt en waarvan de jongen, nadat ze uit het ei zijn gekropen, drie dagen bezig zijn zich een weg naar de oppervlakte te graven. Kees Heij deed er met engelengeduld onderzoek naar en leerde veel over deze geheimzinnige vogels en minstens zo veel over de tradities van de lokale bevolking. En hij wist er prachtig over te vertellen. Het niveau van de verhalen was hoog tot zeer hoog, ongeacht het onderwerp. Dat is extra bijzonder als je bedenkt dat het voor een deel van de vertellers de eerste keer was dat ze hun werk presenteerden voor een grote schare toehoorders.

Na de presentaties waren er zaterdagmiddag in alle zalen en hoeken van De Biotoop allerlei workshops. Bruno

Ens legde uit hoe het aflezen van kleurringen in z'n werk gaat. De meest spectaculaire sessie was ongetwijfeld die van Kees Camphuysen: hij had tientallen lijken van Zeekoeten meegenomen. Gezonde vogels, die verstrikt waren geraakt in een visnet; 1200 gram zeevogel met bijzonder kleine vleugels. Ze werden nauwkeurig van buiten en van binnen onderzocht door de deelnemers. En dan de workshop van Willem van Manen en Jan van Diermen, over hoe je zelf de populatie Haviken en Sperwers in je omgeving nauwkeurig kunt volgen en de dynamiek ervan ontrafelen. Elders in het gebouw doceerde de Limosa-redactie hoe je de resultaten van je veldwerk kunt verwerken tot een artikel, terwijl even verderop Joost Tinbergen vurig inspireerde tot het stellen van de juiste vragen.

Zaterdagavond was er verstrooiing. Eerst met de strapatsen van pinguïntellers op de Falklandeilanden, waarover Ruben Fijn met gevoel voor humor vertelde aan de hand van prachtige beelden. Daarna kon er gezellig worden geborrelt of geswingd op de muziek van de Groninger band Safari Joe. Voor sommigen werd het knap laat, maar gelukkig was er toch voldoende animo voor de vroege ringsessies op het terrein van De Biotoop, waar deelnemers kennis konden maken met het fenomeen vogels ringen, een onmisbare basistechniek voor veel vogelonderzoekers. Van dichtbij kon men zich verdiepen in de leeftijdskenmerken van Koolmezen en Roodborsten, en Goudhaan en Vuurgoudhaan nu eens echt goed bekijken en vergelijken.

De zondag bracht meer mooie verhalen en een pakkende afsluiting over

Waddengebieden in Nederland, West Afrika, China en Australië, hun vogels en de noodzaak voor onderzoek en bescherming, door Theunis Piersma. Wie daarna nog energie over had kon op excursie naar het Zuidlaardermeer-gebied.

Vrijwel unaniem waren de deelnemers in hun oordeel over het congres: "zeer geslaagd, en graag volgend jaar weer!" Het NOU bestuur gaat zich snel buigen over de wijze waarop dit congres een vervolg gaat krijgen, maar vast staat dat het zeker niet bij deze eerste

keer zal blijven. Dat is goed nieuws voor de thuisblijvers, want hoewel je dit eigenlijk niet had mogen missen gaan er dus nog genoeg herkansingen komen. De NOU is springlevend! - *Henk van der Jeugd & Albert de Jong*

Verslag NOU-symposium 'Waarom zijn vogels bijna nooit monogaam?'

Tijdens de Landelijke Dag op 29 november 2014 organiseerde de NOU het symposium 'Waarom zijn vogels bijna nooit monogaam?'. Toponderzoekers uit binnen- en buitenland belichtten aspecten van broedsystemen en strategieën. Voortplanting is voor organismen de essentie van het bestaan. Het is dé manier om te zorgen dat jouw genen worden doorgegeven aan volgende generaties. Natuurlijk gebeurt dat het liefst met een geschikte partner. Helaas wil iedereen een perfecte partner en dus is de competitie groot. De zoektocht naar de ideale partner heeft geleid tot de evolutie van enorme variatie in broedsystemen en uiteenlopende strategieën: van levenslange trouw tot overspel, van complexe baltsrituelen tot oogstrelende verenkleed. En als de eieren eenmaal zijn gelegd: wie neemt dan de zorg voor de kuikens op zich? Wordt er gezamenlijk gezorgd voor het broedsel, of liever geparasiteerd op de investering van de partner of zelfs op een andere soort? Hier volgen de samenvattingen van de lezingen van het symposium.

Paartjes vormen en jongen grootbrengen: Gelukkige of kibbelende stellen?

Kate Lessells, Nederlands Instituut voor Ecologie

Van welke kenmerken verwacht je dat ze evolueren in soorten? Eigenlijk van ieder kenmerk dat de kans vergroot om de genen van een individu door te geven aan de volgende generaties. Voortplanting speelt hierin een essentiële rol. Je zou daarom wellicht verwachten dat evolutie leidt tot efficiënte broed- en paarstrategieën, waarbij beide ouders vredig samenwerken om hun jongen groot te brengen. Zo geven ze immers beide hun genen door aan de volgende generatie. Hoewel er soms sprake is van samenwerking, zijn er ook veel aspecten van de voortplanting waarbij de evolutionaire voordelen nogal verschillen tussen mannen en vrouwen. Dit soort uiteenlopende belangen kunnen zelfs leiden tot de evolutie van ogenschijnlijk weinig succesvolle voortplantingsstrategieën, waarbij mannen en vrouwen elkaar lijken tegen te werken. In de presentatie zijn een aantal voorbeelden van dit soort conflicten tussen de seksen

besproken. Door te kijken wat de beste strategie is voor een individu, en niet zozeer voor het gezamenlijk succes, leren we beter begrijpen hoe zich soms omslachtige paar- en broedsystemen kunnen ontwikkelen.

Vrouwelijke schoonheid zinloos? Evolutie van vrouwelijke ornamenten bij vogels

Ken Kraaijeveld, Vrije Universiteit Amsterdam

Bij veel vogels is de man veel uitbundiger gekleurd en versierd dan de vrouw. Er zijn echter ook soorten waarbij de vrouwen net zo mooi zijn als de mannen. Er is al jaren discussie over de vraag of dergelijke vrouwelijke schoonheid een evolutionair voordeel oplevert, of dat het een bijproduct is van selectie op mannelijke schoonheid. Onze huidige kennis van de ontwikkelingsbiologie van ornamenten suggereert dat de meeste van deze kenmerken heel flexibel gereguleerd worden en dus gemakkelijk evolueren. Bij veel soorten wordt de expressie van een ornament onderdrukt bij vrouwen. Het evolueren van een ornament bij vrouwen is dan niets

meer dan het wegnemen van die onderdrukking. Toch geldt dit niet voor ieder ornament. Zo komen kuiven vaker bij beide seksen voor dan bijvoorbeeld felle kleuren. Gedragsstudies laten zien dat de selectiedruk op vrouwelijke ornamenten niet altijd dezelfde is als die op mannelijke ornamenten. Vrouwen gebruiken ornamenten in competitie over voedsel of broedplaatsen, terwijl de mannen ze vaak vooral gebruiken om vrouwen mee te versieren. Het eindresultaat is bij beide seksen hetzelfde. Misschien is het daarom tijd om het begrip seksuele selectie te verbreden tot het concept 'sociale selectie'.

Waarom kiezen niet alle vrouwen dezelfde partner?

Katharina Riebel, Universiteit Leiden

Succesvolle reproductie begint met het vinden van een geschikte partner, maar wie is dat? Veel vogels vertonen uitgebreid baltsgedrag. Bij de echte zangvogels (*Oscines*) hoort hier ook complexe zang bij, die op vroege leeftijd van volwassen vogels wordt geleerd. Wat zegt de zang over een individu en hoe beïnvloedt dat de partnerkeuze? En

worden de voorkeuren van vrouwen misschien ook geleerd? Ons onderzoek naar het leren van zang en zangvoorkeuren bij Zebra-vinken laat zien dat de zang die op vroege leeftijd wordt gehoord niet alleen de latere zang van volwassen mannen beïnvloedt, maar ook de zangvoorkeuren van vrouwtjes. Volwassen vrouwtjes vinden liedjes die ze op vroege leeftijd hoorden meestal aantrekkelijker dan liedjes die ze voor het eerst horen. Maar er speelt nog meer. De variatie in broedselgrootte bij Zebra-vinken blijkt van invloed te zijn op de ontwikkeling van zang en zangvoorkeuren van de jongen. Vogels die opgroeiden in grote broedsels waren niet alleen kleiner en lichter dan vogels uit kleine broedsels, maar leerden ook minder goed de zang van hun voorbeeld. De zangvoorkeur van de dochters bleek ook beïnvloed door de broedselgrootte: vrouwtjes die in kleine broedsels opgroeiden en later in goede conditie verkeerden, gaven de voorkeur aan de zang van mannen die ook uit kleine broedsels kwamen en in goede conditie waren. Bij vrouwen die in grote broedsels opgroeiden, was dit precies andersom. Ongeacht de broedselgrootte begonnen dochters eerder met de eileg als ze met een man gepaard waren die bij hun paste qua conditie en kwaliteit. Zang van vogels vertelt dus veel over hun vroege jeugd. Hoewel veel theoretische modellen aannemen dat iedereen de beste partner wil, laat dit onderzoek zien dat er soms juist gekozen wordt voor minder goede partners, mits die beter past bij de eigen jeugdervaringen.

Uitgekiende balts op een lek: vrouwtjes kiezen voor mannen met motorische vaardigheden

Prof. Leonida Fusani, University of Veterinary Medicine / University of Vienna

Charles Darwin probeerde met zijn theorie van seksuele selectie het ontstaan van allerlei eigenschappen te

Goudkraagmanakin, Torti, Panama, 7 maart 2014. *Golden-collared Manakin*.

Nick Athanas/Tropical Birding

verklaren die in conflict leken met de natuurlijke selectie, zoals 'gevaarlijk' opvallende verenkleed. Eén van dit soort opvallende eigenschappen is complex baltsgedrag van mannetjes. Ondanks een wijdverspreide aanwezigheid ervan in het dierenrijk weten we heel weinig over de exacte mechanismen achter de evolutie van complex baltsgedrag. Bij slechts een paar soorten met betrekkelijk eenvoudige balts is onderzocht hoeveel energie bijvoorbeeld nodig is voor dit soort hofmakerij en hoe hormonen dit gedrag aansturen. De kennis over de motorische vaardigheden en anatomische specialisaties die nodig zijn om mannetjes explosieve, goed gecoördineerde dansbewegingen te laten maken, is beperkt tot slechts enkele soorten. In ons onderzoek bekijken wij fysiologische aspecten van de complexe, explosieve baltsbewegingen van de tropische Goudkraagmanakin *Manacus vitellinus* en de voorkeuren van de

vrouwen hiervoor. Vrouwtjes bleken te kiezen voor mannetjes met goed ontwikkelde motorische vaardigheden, die in hoog tempo een reeks complexe bewegingen kunnen uitvoeren. De choreografie en explosieve balts van mannen zijn dus mogelijk ontstaan omdat ze een geschikte manier vormen om motorische vaardigheden - en mogelijk ook cognitieve vaardigheden - aan de vrouwtjes te tonen.

Overspel en ouderzorg bij de Pimpelmees

Peter Korsten, Rijksuniversiteit Groningen

Vogels hebben vaak een fascinerend gezinsleven dat erom vraagt om te worden onderzocht. Want waarom gaan vogels vaak vreemd? En hoe stemmen ouders de broedzorg af op de voedselbehoefte van hun jongen? Voor het onderzoeken van zulke vragen is de

Pimpelmees een uitermate geschikte studiesoort. Het is een van de eerste vogelsoorten waarbij ontdekt werd dat in veel nesten 'buitenechtelijke' jongen voorkomen. Met DNA-technieken kan worden vastgesteld dat hoewel vogels vaak broeden in paren, de jongen lang niet altijd het paarmannetje als biologische vader hebben. In deze lezing werd eerst ingegaan op de evolutionaire voordelen van vreemdgaan. Vervolgens ging aandacht uit naar het huidige onderzoek aan de broedzorg van Pimpelmezen. Hongerige jongen vragen om voedsel door te bedelen, ouders reageren daar op door meer rupsen te brengen. De vraag is hoe die afstemming van de broedzorg tussen ouders en jongen precies in zijn werk gaat.

Verscheidenheid in broedstrategieën bij Groenlandse Drieteenstrandlopers doet broedsysteemtheorie wankelen

Pieter van Veelen & Jeroen Reneerkens, Rijksuniversiteit Groningen

Binnen de strandloperfamilie is er een enorme diversiteit aan broedsystemen en verdeling van ouderzorg. Vergelijkende studies aan strandlopers hebben geprobeerd deze variatie te verklaren door te kijken naar evolutionaire verwantschappen en belangrijke ecologische factoren. Daarbij is aan elke soort één bepaalde broed- en zorgstrategie toegewezen, vaak op basis van oude gegevens. Bij Drieteenstrandlopers zijn in de jaren zeventig verschillende strategieën beschreven, die vervolgens op inconsistente wijze zijn gebruikt in vergelijkende studies. Onze onderzoeksgegevens uit zes broedseizoenen in Noordoost-Groenland onthulden variabele broed- en zorgpatronen binnen één populatie Drieteenstrandlopers. Met behulp van temperatuurloggers in het nest werd bepaald wie de zorg droeg: soms was dit de vrouw of de man alleen (45 paren), en soms deden ze dit samen (90 paren). Door ouder-

schapsanalyse op basis van microsatellieten in het DNA hebben we 'buitenechtelijke' jongen ontdekt en vervolgens gezocht naar hun biologische ouders. Uit 48 bemonsterde gezinnen hebben we zes gevallen van polygamie (vier keer polyandrie en twee keer polygynie) aangetoond. Deze resultaten laten dus een grote variatie in broed- en zorgstrategieën zien binnen één populatie. Vergelijkende studies negeerden deze tot nu toe. Omdat het voortplantingsgedrag van strandlopers zo divers is, tussen én binnen soorten, zijn meer genetische studies aan verwante soorten nodig. Op basis daarvan kunnen we de eerder getrokken conclusies over de intensiteit van seksuele selectie in de strandloperfamilie heroverwegen.

Berekenende babysitters: waarom sommige vogels anderen (niet) helpen

Sjouke Anne Kingma, Rijksuniversiteit Groningen

Het ontstaan van samenwerking en sociaal gedrag bij dieren is een evolutionair dilemma. Dit gedrag spreekt namelijk de theorie van evolutie door natuurlijke selectie tegen, die voorspelt dat individuen vooral zelfzuchtig gedrag zouden moeten vertonen. Bij veel 'coöperatief broedende' soorten stelt een aantal individuen ('helpers') zelf broeden uit om te helpen met het opvoeden van jongen van andere individuen. Waarom kiezen ze voor dat uitstel, en waarom helpen ze dan anderen, of juist niet? Dit soort vragen staan centraal in de discussie over de evolutie van coöperatief broeden. De evolutie van 'helpen' fungeert als modelsysteem voor de evolutie van 'samenwerking' en 'sociaal gedrag' in het algemeen. Zelfstandig broeden uitstellen en anderen helpen wordt in de evolutionaire biologie gezien als een 'best of a bad job', noodzakelijk gemaakt door bijvoorbeeld een tekort aan geschikte broedplaatsen. Aan de

hand van mijn studies aan vogels van drie continenten (Purple-crowned Fairy-wren *Malurus coronatus*, Seychellenzanger *Acrocephalus sechellensis* en Bijeneter *Merops apiaster*) laat ik zien dat even wachten met broeden en anderen helpen heel waarschijnlijk wel eens de beste (stabiele) evolutionaire strategie kan zijn.

Slimme voortplantingsstrategieën

Jan Komdeur, Rijksuniversiteit Groningen

De vraag waarom er zoveel variatie is in het voortplantingssucces van individuen binnen soorten is fascinerend. Gesteld kan worden dat individuen streven naar een zo groot mogelijk voortplantingssucces, maar hierin worden belemmerd doordat ze moeten concurreren met soortgenoten die ook hun voortplantingssucces willen vergroten. Dergelijke rivalen kunnen buren zijn, partners of zelfs eigen jongen. Deze concurrentie maakt dat selectie plaatsvindt op individuele eigenschappen (aantrekkelijkheid) en voortplantingsstrategieën van mannen en vrouwen. Denk hierbij aan de productie van buitenechtelijke jongen, het slim verdelen van je zorginvestering in jongen met bepaalde eigenschappen (seks, de grootste jongen, jongen uit het eerste ei). Echter, hoe en waarom deze gedragsveranderingen het toekomstige individuele reproductiesucces bepalen is niet altijd duidelijk. Aan de hand van enkele voorbeelden zijn een aantal opmerkelijke voortplantingsstrategieën van vogels besproken, de evolutionaire voordelen en de rol van de (sociale) omgeving op de ontwikkeling van dergelijke strategieën.

RECENTE CDNA-BESLUITEN

Op zaterdag 24 januari 2015 hield de Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna (CDNA) haar wintervergadering, waarin onder andere de volgende

punten aan de orde kwamen en besluiten werden genomen. Als nieuwe leden zijn Christian Brinkman en James Lidster geïnstalleerd. In augustus 2015 zal Rob van Bemmelen na 6,5 jaar afzwaaien als lid. Tot die tijd neemt Rob de rol van secretaris over van Willem van Rijswijk, die in januari de commissie verliet. Diederik Kok is als opvolger gekozen en zal op de komende zomervergadering worden geïnstalleerd.

Na de herroulatie van de gevallen van Westelijke Baardgrasmus *Sylvia inornata* en Balkanbaardgrasmus *S. cantillans* zal ook het enige geval van Moltoni's Baardgrasmus *Sylvia subalpina* in herroulatie worden genomen, nu is gebleken dat in ieder geval ook Balkanbaardgrasmus een ratelende roep kan laten horen. Er wordt onderzocht of de huidige status van Grote Canadese Gans *Branta canadensis* gehandhaafd moet worden, of dat een vergelijkbaar

systeem mogelijk is als bij Kleine Canadese Gans *B. hutchinsii*, waarbij alleen ondersoorten worden beoordeeld die geacht worden op eigen kracht Nederland te kunnen bereiken. Besloten is geen herroulatie uit te voeren van oudere gevallen van Bronskopeend *Anas falcata* om deze te toetsen aan de strengere toepassing van de regels van de 'omgekeerde bewijslast'. Deze criteria worden gehanteerd vanaf de invoering van de fotografische bewijslast van ongeringdheid. Naar aanleiding van de waarneming van een Amerikaanse Tornenvalk *Falco sparverius* op Texel op 19 mei 2014 is de status van deze soort in Europa onderzocht. Geconcludeerd wordt dat het grote aantal bewezen *escapes* vereist dat waarnemingen van deze soort worden getoetst aan de regels van de 'omgekeerde bewijslast'. De waarneming van Texel voldoet daar niet aan en is daarom niet aanvaard-

baar. Besloten is dat waarnemingen van oostelijke taxa uit het gele kwikstaart-complex na beoordeling aanvaard kunnen worden op het niveau van 'super-species', als oostelijke gele kwikstaart *Motacilla tschutschensis* / *plexa*.

Er zijn verschillende mutaties doorgevoerd in de lijst van te beoordelen soorten. In aanvulling op de eerder aangekondigde af te voeren soorten per 1 januari 2015 (DB 36: 340), wordt ook Siberische Boompieper *Anthus hodgsoni* vanaf die datum niet meer beoordeeld. Onder andere als gevolg van de invasie in het najaar van 2012 en de nieuwe kennis met betrekking tot de herkenning van vluchtroepjes van deze soort, is het aantal aanvaardbare gevallen sterk gestegen. Met het verdwijnen van Kuifleeuwerik *Galerida cristata* als Nederlandse broedvogel wordt deze soort per 1 januari 2015 aan de te beoordelen soorten toegevoegd. Naast het kleine aantal broedgevallen zijn er nauwelijks gedocumenteerde waarnemingen geweest in de afgelopen jaren. De verwachting is dat de negatieve trend zich doorzet. Voor Notenkraaker *Nucifraga caryocatactes* wordt de noodzaak tot beoordeling onderzocht.

Roodborstlijster *Turdus migratorius* (Heemskerk, Noord-Holland, 27 april 2014) en Humes Braamsluiper *Sylvia althaea* zijn als nieuwe soorten voor Nederland bekrachtigd. Van Humes Braamsluiper zijn recentelijk zeven gevallen aanvaard van twee ondersoorten: zes Siberische Braamsluiers *S.a. blythi* en één Vale Braamsluiper *S.a. halimodendri* (Vinkhuizen, Groningen, 31 december 2005 t/m 12 april 2006 en 2 november 2006 t/m 7 april 2007). Huiskraai *Corvus splendens* is van de Nederlandse lijst afgevoerd en wordt bestempeld als exoot. De huidige CDNA oordeelt dat de uitzonderingspositie voor wat betreft *ship-assisted arrivals* onterecht is. De CDNA wil benadrukken dat deze beslissing losstaat van de uitroeiing van de populatie te Hoek van Holland. - Rob van Bemmelen & Nils van Duivendijk

Paul van de Werken

Verstekelingen die op een schip in Nederland aankomen, zijn niet aanvaardbaar voor de Nederlandse lijst. De Huiskraai is om deze reden met terugwerkende kracht als exoot bestempeld. De Kaapverdische Mussen (*Passer iagoensis*) die in mei 2013 op een schip in Nederland aankwamen, zullen om deze reden ook niet aanvaard worden, Hansweert, 20 mei 2013. *Ship-assisted arrivals are not admitted on the Dutch list of wild birds. The House Crow was considered an exception to this rule but is currently removed from the Dutch list. The Iago Sparrows (Passer iagoensis) that visited the Netherlands by ship in May 2013 are considered an exotic species as well.*